

מסע ההצלה של רבי חזקיהו יוסף מישקובסקי זצ"ל

אב"ד קרינקי

בחדשים שבט – אלול תש"ו

ד"ר חיים שלם

עופרה

משתמה המלחמה קיבל המונח "הצלה" משמעות אחרת מזו שהיתה בשואה. עתה התכוונו במונח הצלה לשיקום שרידי השואה, הן מבחינה גופנית והן מבחינה רוחנית. השואה הכחידה ששה מיליון יהודים אך בו בעת זיעזעה את השרידים והותירה אחריה יהודים שבורים מכל הבחינות, שרידים מעולם מפואר שחרב וכמעט נעלם. כיון שאין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים שוועו הכל לעזרה שתבוא מבחוץ. ועד ההצלה הרבני מארה"ב שהיה פעיל מאד בתקופת המלחמה, ביקש לשלוח בדחיפות אישיות תורנית מובהקת שבעינא פקיאח תבחן מקרוב את הצרכים הדתיים של הניצולים ובעת ובעונה אחת תעודד אותם ותקרא להם לשוב לצור מחצבתם. בעצה אחת עם הרב הראשי לארץ ישראל - הגרי"א הרצוג זצ"ל, נפלה הבחירה על הגאון רבי חזקיהו יוסף מישקובסקי זצ"ל אב"ד קרינקי, שהצליח לעלות לא"י עוד בראשית המלחמה וישב בירושלים. הוא צבר נסיון רב בפעילות הצלה והיה אמון על גדולי ישראל.

א) רבי חזקיהו יוסף מישקובסקי זצ"ל – פעילות ראשונית

עוד בכהונתו כרבה של קרינקי בליטא (השוכנת בין ביאליסטוק לגרודנא) ידעו תושבי העיר, כי ימים רבים אין הוא יושב בקרינקי אלא נודד על פני עירותיה של פולין בשליחותו של הגאון רבי חיים עוזר גרודז'ינסקי זצ"ל רבה של וילנא ונשיא ועד הישיבות.

בתחילת חורף שנת ת"ש, זמן קצר לאחר פרוץ המלחמה קיבל הרב מישקובסקי מברק מהגאון רח"ע גרודז'ינסקי בו ביקשו להגיע מידיית לוויילנה. הרב מישקובסקי כינס את נכבדי קרינקי, מסר לידיהם את כל ענייני תפקידו ומשרתו, לא נטל עמו דבר, אף לא את כתביו. ונסע לוויילנה, במשך השנה וחצי הבאות עסק הרב בפעילות בין אלפי הפליטים שהתרכזו בעיר, כשהוא פועל גם אז בשליחות רבו.

מסע ההצלה של רבי חזקיהו יוסף מישקובסקי זצ"ל תעט

פעילי ההצלה בוויילנה בראשות ד"ר זרח ורהפטיג נועצו והסתייעו רבות בעצתו של הרב מישקובסקי (ששימש בוויילנה גם כיושב-ראש של איחוד הרבנים הגולים), בבואם להרכיב מידי פעם את רשימת הרבנים המועמדים לעליה לארץ. המגמה של פעילי ההצלה היתה אז להעלות לא"י כמה שיותר ניצולים ולשם כך היו צריכים להשיג עבורם סרטיפיקטים.¹ בניסן תש"א (1941) הצליח הרב מישקובסקי לצאת עם חלק ממשפחתו מוויילנה ולהגיע לארץ ישראל, אך בנו ובתו הנשואים וילדיהם, וכן אחיו ואחיותיו וכל משפחתם שנולדו בליטא נספו בשואה. בארץ הוא התמסר לייסוד "ועד הישיבות" הארץ-ישראלי, יחד עם הרב הראשי רבי יצחק אייזיק הלוי הרצוג, עם רבי מאיר קרליץ ועם רבי זלמן סורוצקין, זצ"ל.

כשהגיע ארצה הכריז כי הקב"ה השאיר אותו בחיים כדי לעסוק בהצלת שרידי החרב. סיפר ר' ישראל אידלמן ז"ל אחד הפעילים המרכזיים של פא"י כי "הרב לא רצה לשמוע על מנוחה, אלא עשה לילות כימים לארגן שליחות ושליחים ומשלוחי מזון ובגדים לאחים במחנות ... לא פעם [ראיתי] איך הרב מישקובסקי עבר על המכתבים הרבים שהגיעו אליו מהמחנות. בקוראו את הבשורות האיומות... התפרץ בבכי מר והתרוצץ בחדר ותלש שערות ראשו וזקנו בזעקות גדולות ומרות. נדהמתי למראה המחריד ולא היה לי העוז להשקיטו ולהרגיעו... עם ראשי פא"י [אגו"י] ובמיוחד עם ר' בנימין מינץ היה בידידות נאמנה עוד מלפני המלחמה, אבל עבודתו בשטח ההצלה בשנות חייו האחרונות קירבתם עוד יותר ומצא אח לדעה ואחיעזר בר' בנימין... את כל עבודתו בתל-אביב היה עושה במשרדי הוועד הפועל של פא"י. עובדי הוועד הפועל המעטים עמדו לשירותו ועשו את כל מה שדרש מהם".

כשנפתח הפתח לפעול להצלת שארית הפליטה, התגייס הגרמ"י למשימה זו. הוא נבחר כחבר ועד ההצלה שפעל מטעם הסוכנות היהודית, וקיבל גם סיוע מוועד ההצלה הרבני האמריקאי ומארגון הג'וינט. הוא ריכז אלפי כתובות של פליטים יהודים ברוסיה שהיו בחוסר כל ודאג לשלוח אליהם חבילות מזון, בגדים, תרופות ותשמישי קדושה. היו אלה בעיקר פליטים שנמלטו מפולין וליטא לתוככי ברה"מ, ובתוכם מאות רבנים ובני ישיבות.

1. ז' ורהפטיג, פליט ושריד בימי השואה. ירושלים תשמ"ד. עמ' 126-139.

הוא כתב אלפי מכתבים של עידוד ליהודים שלא ראם ולא הכירם מעולם. סיפר על כך הסופר ר' דוד זריצקי שנמלט לבריה"מ ושהה שם כל ימי המלחמה כי "לא חבילות המזון ובגדים שבאו אחריהן הצילו אלפי אנשים מכליה [כמובן שהם סיעון] - אלא, הגלויה הקטנה הזו בת שורות אחדות, היא אשר פתחה לי ולחברי פתח לחיים, היא הפיחה בנו את התקווה כי העולם עדיין קיים, וכי יש לנו, אפוא, זכות קיום".

אסון השואה בער כאש בעצמותיו. וכך אמר: "אמנם משפחות לרבבות הושמדו כליל, מבלי השאיר אפילו מי שיגיד קדיש אחריהם, אבל לדורות לא ישותק הקול העובר מסוף העולם ועד סופו לאזני כל העמים: 'יתגדל ויתקדש שמייה רבה'! אני מרגיש את זה בכל נימי נשמת, כי גם אני בעצמי לא יצאתי מן הכלל והשארתי שמה שבע נפשות, בן ובת נשואים וחמישה נכדים... אייכם? מתגאה אני, כי אוכל כאילו להתחרות בחנה הצדקת, אם שבעת הבנים, גם אני כמותה שבע מזבחות ערכתי, ובים של הקדושים, גם דמי הנה נמצא".² למרות כאבו האישי ובריאותו הרופפת, לא נרתע מלהמשיך ביתר עוז את מפעל ההצלה שבו עסק, זאת למרות אזהרת רופאיו.³

לימים, סיפר הגרי"א הרצוג מתוך היכרות עמוקה את הגרר"י, כי "מצב השארית [הפליטה] לא נתן לו מנוח יומם ולילה הוא השקיע את כל רוחו ומרצו בעבודת ההצלה ... ועדיין לא מצא מנוח לנפשו הסוערת בדאגתו לגורל השארית הרצוצה והדוויה עד שיצא לאירופה לבקר את המחנות באיטליה ושאר הארצות.

(ב) ר' בנימין מינץ ז"ל

בו בעת שהרב מישקובסקי עשה את הכנותיו לקראת המסע לאירופה, התכונן גם יו"ר תנועת פועלי אגודת ישראל (פא"י) ר' בנימין מינץ ז"ל לצאת

2. ראה, ישראל אידלמן, "איש החסד והאמת", **שערים**, ערה"ש תשכ"ז; ישראל בן יהודה, 'האציל והמציל', פא"פ ערב ר"ה תשכ"ז. הרב דוד מישקובסקי, "אבא זצ"ל"1, המודיע, ג' תשרי תשל"ב, ר' חורש, "הניצולים שהפכו לשליחי הצלה", שם י"ז אלול

תשס"ט, א' סורסקי "מאנשי השם: רסיסי אור ורישומי תולדות ממסכת חיי הגאון רבי חזקיהו יוסף מישקובסקי זצ"ל מקרינקי", שם, כ"ט אלול תשע"א.
3. ג"ד, "מזכרת נעלה לאיש מורם מעם, חמש שנים לפטירת הגאון רח"י מישקובסקי" **שערים**, ג' תשרי תשי"א.

מסע ההצלה של רבי חזקיהו יוסף מישקובסקי זצ"ל תפא

לאירופה. ר"ב מינץ היה חבר ועד ההצלה של הישוב היהודי בא"י. כבכיר העסקנים החרדים בעניני הצלה זרמו לפתחו מכתבי תלונה רבים משליחי תנועתו באירופה, ומפליטים שרידי השואה, על קיפוח ואפליה מצידם של פעילי הסוכנות היהודית ו"המוסד לעליה ב'". האפליה היתה בעיקר בחלוקת רשיונות עליה לא"י. יהודים דתיים או חברי מפלגות דתיות נדחו וסורבו. ומה שיותר גרוע היה שאותם עסקנים חברי ארגונים ומפלגות חילונים שידלו רבים מהחרדים לדבר ה' לנטוש את המסגרות הדתיות שאליהן השתייכו, ולהצטרף למסגרות אחרות חילוניות ברובן.

בעקבות התלונות שבאופיין לא היו שונות מכאלו שנשלחו במהלך השואה, באה תגובה חריפה מצד חברי ועד ההצלה הדתיים. אולם זו נעשתה בדברים שבכתב ובע"פ, יותר מזה לא היה ניתן לעשות. באחד המכתבים ששלח ר"ב מינץ, טרם צאתו לאירופה, ליו"ר ועד ההצלה מר יצחק גרינבוים התבטא לאמור: "האפליה לא רק שהיא נמשכת, אלא להיפך הוא הולכת ומתגברת ... בדרך הטיולים [=הברחת גבולות במחתרת כחלק מההעפלה לא"י] מאיטליה לא הגיע אלינו אפילו חבר אחד אם אין הוא מתגנב כמשתייך לאירגון אחר ... ולא עוד אלא כמה מהעולים מסרו לנו על רוח התנגדות נמרצת להעלות את חברינו ארצה... אנו מצטערים שעל אף כל האמון שאנו נתנו בועד ההצלה שע"י הסוכנות היהודית ובמחלקת העליה ... האפליות והקיפוחים הקשים נמשכים ... לא נשלים עם המצב הזה בשום אופן, נלחם נגדו בכל עוז".⁴

אמנם, קודם לכן הצליח ר"ב מינץ באמצעות קשריו הענפים עם מנהיגי הישוב לשלב כמה מחברי תנועתו ב"פלוגות הסעד" שיצאו מא"י לאירופה במסגרת אונר"א לסייע לשארית הפליטה, אך מספר השלוחים הללו היה מבוטל. עכ"פ השלוחים המעטים שסבבו בין המחנות כתבו לרב"מ למהר

היהודית. מאוחר יותר כשהגיע מינץ לאירופה, הוא דיווח על הקיפוחים הללו ממראה עיניו. ראה גם חיים שלם, ושי מינץ, אי של אפשר, ירושלים תשע"ג, עמ' 245. להלן ת. שלם.

4. מכתב של מינץ לנשיאות ועד ההצלה שע"י הסוכנות מיום 8.1.46, אצ"מ, תיק S26-1189. למכתב צירף מינץ נספח בן שני עמודים ובו תשע עדויות קשות ומכאיבות על קיפוחים אפליה והשפלה מצד גורמי העליה מטעם הסוכנות

ולהגיע בדחיפות לאירופה כי נוכחותו נדרשת ע"מ לעמוד בפרץ מול המחבלים בכרם.⁵

מעשה סברו ראשי מפעל ההצלה הרבני בארה"ב ובארץ ובראשם הגר"א הרצוג זצ"ל הרב הראשי לא"י. כי רצוי ששני האישים הללו הגר"י מישקובסקי ור"ב מינץ יצאו יחדיו כדי שהאפקט של המסע המשותף יהיה מרשים יותר מעודד יותר ומעשי יותר. טובים השנים מן האחד. סמוך לצאתו למסע הסביר הרב מישקובסקי כי הוא נוסע לשליחות עם ר"ב מינץ משום ש"ר' בנימין הוא קטר שיכול למשוך הרבה קרונות מאחוריו".

ג) יציאתם למסע

המסע תוכנן מראש שימשך תקופה ארוכה, הצרכים הרבים הכתיבו זאת, בתחילה היו אמורים השנים לצאת לאירופה עוד לפני ראש השנה תש"ו, אך בשל עיכובים בלתי צפויים נדחתה יציאתה לסוף חודש טבת תש"ו. התכנית היתה להפליג באניה לצרפת ולסייר בקיבוצי הפליטים שם, להמשיך לבלגיה והולנד ולסיים את סיורם באיטליה. אולם בשל נסיבות מיוחדות שהתגלו להם בדרכם לצרפת, שינו את התכנית ופתחו את סיורם דוקא באיטליה.

את דרכם לאירופה החלו הגר"י ור"ב מינץ ברכבת שיצאה מא"י והגיעה לאלכסנדריה במצרים ומשם הפליגו בספינה לאירופה.⁶ את שבת פרשת יתרו, כ"ד שבט תש"ו (26.1.46 למנינם), עשו השנים עם משפחותיהם ברחובות כדי שלא להחמיץ את הרכבת שיצאה עם צאת השבת. שי מינץ בנו של ר"ב מינץ סיפר כי:

שתי המשפחות (של הרב מישקובסקי ומינץ) הסתדרו והשתכנו בדירות חברים ברחובות. את הסעודות אכלנו בבית הכנסת, דברי התורה והזמירות באו מ'שני כיוונים', מאבא החסיד ומהרב מקרינקי המתנגד. במוצאי שבת בא עם רב לתחנת הרכבת, כי בשבת נפוצה הידיעה שאבא והרב יוצאים

5. שם עמ' 242.

בטחון הצטייד ר"ב מינץ גם באישור לשכת המודיעין של הממשלה הבריטית ובה נכתב כי מינץ נשלח כעיתונאי ע"י עיתון "הבוקר" כדי להכין כתבות על מספר מדינות באירופה. ראה ח. שלם, שם, עמ' 249.

6. נמל חיפה היה באותה עת נמל צבאי של הצבא הבריטי, ואניות אזרחיות לא הורשו לעגון בו. עכ"פ מסעם של הגר"י ור"ב לאירופה קיבל את אישור השלטון המנדטורי בא"י, ואעפ"כ ליתר

מסע ההצלה של רבי חזקיהו יוסף מישקובסקי זצ"ל תפג

לאירופה. כשהשניים נפרדו ממשפחותיהם התחיל מישוהו לשיר: "כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף".....

גם בניו של הרב מישקובסקי הרב אליהו והרב דוד זכרו כי "במוצאי שבת נאספו רבים בתחנת הרכבת ברחובות: בני משפחה, רבנים, עסקנים, כדי ללוות את אבא. כאשר עלה לקרון הרכבת אמר: שתי בקשות לי אליכם: התפללו עלי שאצליח בדרכי להציל ילדים יהודים, התפללו עלי שאזכה לשוב בשלום ארצה".⁷ אחותם הרבנית טובה לפין (לופיאנסקי) כתבה לימים על הפרידה ברחובות:

ראיתיך אבא ... במוצאי שבת לפני יציאתך, התאספנו ליד תחנת הרכבת ברחובות. רבנים, מנהיגים, בני משפחה וקרובים, כדי ללוותך לדרך החתחתים. הרכבת הגיעה, המתרחות גברה והרעש חזק, והנה דמותך האצילה ניבטת מתוך חלון הקרון, פניך חוורים, עיניך דומעות, קולך רועד וכולך נרגש... כבר אז בעמדך לצאת את הארץ הרגשת כי גופך החלוש ולבך הדווה זקוקים לרחמים ותפילות כדי שתוכל לחזור לשלום ארצה... ועל אף אזהרת הרופאים והפצרת אשתך ובניך היתה תשובתך: "אף אם סכנה צפויה לחיי נסע אסע, כי גם לחיי השרידים צפויה סכנה, ומה ערך לחיי אני?". הרכבת זזה וקול שירת "כי בשמחה תצאו" נדם - ואנו המלווים הלכנו אחרי הרכבת המתרחקת חפויי ראש ובושה כסתה את פנינו. אנחנו הצעירים חוורים איש לביתו... ואתה איש זקן, חלוש וידוע חולי, ניתקת את הכבלים והתייצבת כנחשון לטלטולים ולנדודים... קמת כארי מרבצך ויצאת לנדודים.⁸

בעצם, ההתרגשות והתכונה לקראת צאתם לאירופה לא היתה נחלת המשפחות בלבד. חבר הוועד הפועל העולמי של אגו", הרב חנוך סנקוויץ' מצא לנכון להדגיש בפני הרב משה לייבל בצרפת את חשיבות שליחותם "באלה הימים" של "ידידי בנימין מינץ מראשי פא"י שלנו, גם הרב מישקובסקי... ב"כ ועד ההצלה מאמריקה נוסע יחד עם מינץ", הרב סנקוויץ' הוסיף כי הרב יצחק מאיר לוין מסר בישיבת הוועד הפועל העולמי של אגודת

7. ישראל בן יהודה, 'האציל והמציל', 8. ט' לפין, 'לדמותו של אבי מורי זצ"ל', פא"פ, שם.
שערים, כ"ט אלול תשט"ו.

ישראל על רצונו לנסוע למחנות ולפליטים, אבל הדבר לא הסתייע בידו,⁹ כל זה מעיד על החשיבות שייחסו לשליחות זו.

בהגיעם לאלכסנדריה עלו על האניה Gripsholm שהפליגה לנאפולי שבאיטליה.¹⁰ כבר על האניה החלו בפעילותם עת ניהלו פגישת עבודה בענין הילדים הנחבאים אצל נוצרים. הפגישה נערכה עם הגברות ואן-דר מולן ונולטה, חברות המשלחת ההולנדית הממשלתית שחזרו מביקור עבודה בארץ בענין הצלת ילדים. הגברות הביעו אהדה למטרתם והבטיחו סיוע.¹¹

ד) באיטליה

בענון האניה בנמל נאפולי, באו לקבל את פניהם משלחות אחדות, מנהלי שיבת "מאור הגולה" ברומא, השליחים הדתיים שפעלו בדרום איטליה כמו ר' יעקב גריפל¹² ור"י אייגרמן¹³, ד"ר נכון נציג הסוכנות היהודית, וכן כמה מחסידי גור, ניצולי שואה שבאו במיוחד מרומא.¹⁴ אחרי ששוחחו עם

9. הרב סנקוויץ למשה לייבל, 16.1.46, גנוך קדוש השם, תיק שארית הפליטה.
10. ר"ב מינץ סיפר כי בנמל אלכסנדריה ראה חיילים נאציים שבויי מלחמה מובלים למקום כלשהו, וכתב על כך: "אני, יהודי ארצישראלי לא ראיתי חייל נאצי כל זמן ימי המלחמה אני יהודי בעל זקן, שמראה יהודי מובהק לו, התהלכתי בין שורותיהם לאט לאט והסתכלתי בפניהם הטמאות ... חשבתי, הנה מאות רוצחים, מי יערוב לי שלא אלה טבח את ידידי וקרובי". מינץ "שבויי מלחמה נאציים", שערים, ט"ז סיון תשכ"ד.

11. ראה ח. שלם, שם, עמ' 248.

12. ר' יעקב גריפל ז"ל, עסקן הצלה מצויין, שימש בימי המלחמה נציג אגודת ישראל בקושטא מטעם ועד ההצלה של הישוב בארץ ישראל. אחרי המלחמה נקרא ע"י ר"ב מינץ לצאת בדחיפות לאירופה לסייע בשיקום העקורים ולכוונם

לקיבוצים דתיים וחרדים שהיו הולכים ומוקמים באירופה. הוא יצא לאירופה זמן קצר לאחר סיום המלחמה.
13. ר' נפתלי יוסף אייגרמן ז"ל, חבר קיבוץ חפץ חיים, שליחותו לשארית הפליטה נעשתה בברכתם של החזון איש והאדמו"ר מגור בעל האמרי אמת זצ"ל, ראה ח. שלם, שם, עמ' 244.
14. מעל הסיפון שלח ר"ב מינץ מכתב לועד העזרה דחסידי גור בארץ, ובו כתב: "הנני מודה לכם מקרב לב על שעשיתם אותי שליח מצוה. אין מילים בפי לתאר לכם את השמחה ואת הצער גם יחד כשנפגשתי אתמול לפנות ערב עם אנ"ש הראשונים ... הם נפלו על צווארי ונשקו אותי ולא יכולתי לעצור את הדמעות... אחרי כל מה שעבר עליהם, עיקר מבוקשם רוחני. הם התנפלו עלי ועל הרב מישקובסקי והרחיקו אותנו מהתפילין והציצית שלנו... אבקש להודיע בשמי לכל אנ"ש בארץ

מסע ההצלה של רבי חזקיהו יוסף מישקובסקי זצ"ל תפה

המשלחות הללו הבינו שההכרח הוא לרדת לאלתר בנאפולי ולהתחיל את סיוורם באיטליה ולא בצרפת.¹⁵

אחרי שהמתינו שעות ארוכות להסדרת הוויזות ירדו הגרמני ור"ב מינץ לחוף, וכבר למחרת השתתפו בשיבת עבודה ראשונה עם השליחים ר' יעקב גריפל ור' יוסף אייגרמן.¹⁶ בישיבה שמעו דו"ח על המחנות ועל הקיבוצים שנתייסדו באיטליה. הרב ור"ב מינץ החלו לנסוע בין מחנות העקורים ובקיבוצי הפליטים הדתיים בעיקר.

הקיבוץ הראשון שבו ביקרו היה בעיירה קטנה בשם באקאלה ליד נאפולי. הקיבוץ אמנם השתייך לתנועת המזרחי, אבל היו בו גם חברי "פועלי אגודת ישראל", על הביקור בקיבוץ זה כתב הרב מישקובסקי:

גדולה היתה שמחתם של אנשי הקיבוץ לקראת בואנו. משנבצר מהם לדרך ברגליהם על אדמת הקודש, ניתן להם לפחות לשוחח עם אנשים שבאו מארץ ישראל, ותשוקתם העזה אחת - להגיע בכל דרך שהיא לארץ האבות ובכל ההקדם האפשרי. רובם הגדול יש להם קרובים בארץ ישראל, אבל כולם קובלים על קשיי הקשר עם קרוביהם... ומשאמרנו להם שאנו מוכנים לקבל מהם מכתבים ולהעמיאם לידי קרוביהם בארץ ישראל, עלה נצנוץ של אש בעיניהם והכל התיישבו מיד לכתיבה... באולם הגדול התכנסו אחר כך כל בני הקיבוץ ונאמנו לפנייהם, אמרנו להם שהיישוב כולו מצפה בכליון עיניים לעלייתה של שארית הפליטה, הפחנו בהם תקווה ואמרנו להם שיגיעו למטרתם, אבל עליהם להזדיין קצת בסבלנות.¹⁷ הרב ומינץ שהו בשבת הראשונה במחנה העקורים סט. צזריה (ST. CESARIA). הם התפעלו מסדרי התפילה בשבת שהתנהלה במתכונתה הרגילה ומשיעורי התורה שניתנו.¹⁸

15. הרב ח"י מישקובסקי, "עם השרידים בגולה (רשמי מסע)", הצפה, י"ט אדר תש"ו (22.3.46).

16. שם.

17. שם.

18. אחד מאלה שמסרו שיעורי תורה במחנה היה הרה"ח ר' לייבל קוטנר זצ"ל חסיד גור שניצל מהתופת. על המפגש עמו סיפר לימים בנו של רב"מ: "הנסיעה לאיטליה והפגישות של אבא בעיקר עם ניצולים שהכיר משנות פעילותו לפני המלחמה והשואה הפכו לחוויות בלתי נשכחות. במקרים רבים כתב אבא לאמא

למחרת השבת בסט צזרייה ביקרו הרב ורב"מ בישיבת "מאור הגולה" באוסטיה שליד רומא. הם התרגשו מאוד לראות שחיי התורה לא שבתו גם בימים הקשים האלו. עוד קודם לכן ציין הרב מישקובסקי את רשמיו העזים בכתבה לעיתון ובמכתב פרטי:

על סיפון האניה [שעגנה בנאפולין] באו לקדם את פנינו כמה משלחות ... המשלחת הראשונה היתה מבני ישיבת "מאור הגולה" שנתכוננה ברומי ע"י הפליטים. לפני המלחמה איש ברומי לא היה יכול להעלות בדעתו שכאן תקום בקרוב ישיבה לתורה ותעודה. במשלחת היו תלמידים מיוצאי הונגריה ופולין שעברו את כל מדורי הגהינום של המחנות וראו יום יום את המוות עין בעין. אנשי המשלחת הודיעו לנו כי בישיבה לומדים שמונים תלמידים בשקידה רבה והזמינו אותנו לעלות אל החוף ולבקר אצלם.¹⁹

שמחה" (שיעכב את עלייתו של ר' לייבל לארץ כי הפליטים זקוקים לו שם. ואכן, ר' לייבל עלה רק בתש"ח, לאחר גלות בקפריסין, ונשא לאשה את איידל זייברט - בת דודתו של אבא, וכך הפכו שני הידידים לקרובי משפחה". ראה ח. שלם, שם, עמ' 250.

19. הרב ח"י מישקובסקי "עם השרידים בגולה (רשמי מסע)", הצופה, שם. ר"ב מינץ רשם ביומנו את התפעלותו מקיומה של הישיבה; "הם ביקשו ללמוד תורה ... אחרי כל זאת שוב תורה? מקודם בחדרי חדרים ואח"כ יותר. כל בחור היסטוריה שלימה, כל דף גמרא - מסירות נפש. ובכלל אם לא רואים מה שיש באיטליה, הרי אין להעריך את ערך הישיבה - הוא מגדלאור לכל הקיבוצים. רואים איך נראה יהודי חרדי מלפני המלחמה..." ח. שלם, שם, עמ' 351.

לכשפגש "אחד מעיר שניים ממשפחה" עלו דמעות בעיניו: "זה מה שנשאר ממשפחה זו...". אבל במקרה אחד היתה הפגישה גורלית וחשובה במה שהניבה במשך זמן רב לאחריה, היתה זו הפגישה עם ר' לייבל קוטנר. הם הפכו לידידי נפש. ר' לייבל היה אישיות מופלאה. הוא נותר גלמוד ממש. איבד את משפחתו (אשה ושמונה ילדים), את משפחות אביו וחמיו. כולם נספו ויותר הוא לבדו... כשבא למודנה באיטליה עם מאות ואלפים ניצולי שואה אחרים הזדהה מיד כמנהיג פא"י, ארגן מטבח כשר, תפילה ושיעורי תורה והשגיח אישית שהילדים יאכלו ישתו וישנו. בצורה אבהית זו הפכו כולם לחלק ממשפחתו. הוא ארגן חבורת חסידי גור ושמעם יצא למרחקים, לכשפגש הרב הרצוג את ר' לייבל כתב הרב לרבי שמחה בונים אלתר (לימים ה"לב

מסע ההצלה של רבי חזקיהו יוסף מישקובסקי זצ"ל תפז

ה) הגרסה "מישקובסקי על גורלם של האדמורי"ם מגרודז'יסק ומפיאסצ'נה הי"ד

אחד המכתבים הבודדים שכתב הרב מישקובסקי נמצא בידינו. המכתב נכתב בגרמנית כשלושה שבועות לאחר שהגיעו לאיטליה ומוען לשני הסופרים החרדים בארץ דוד פלינקר ומשה פראגר (מארק), וכך כתב הרב: **אני עשרים יום ברומא**. ביקרנו בכל המחנות והקיבוצים ונישאר עוד זמן קצר ואז ניסע לשווייץ ואח"כ לפריז. פגשתי אלפי פליטים, שמעתי הרבה ולא תמיד היה לי זמן לרשום הדברים.

במחנה סנט. לוקה פגשתי יהודי בשם שוסטר, יש לו חומר חשוב והוא ביקש שנבקרו כדי לראות החומר, אך הדבר לא התאפשר. היום קיבלתי ויזה לאנגליה וכנראה לא אגיע לפסח הביתה. אני חושב להיות בפסח בלונדון... לדעתי לא אוכל לראות את הרב [אהרן] קוטלר כפי שחשבתי כי הוא עזב כבר מלונדון לאמריקה.

אני מוסר לכם כמה ידיעות לגבי הנסיבות של מותם של אישים חשובים. בין הפליטים כאן נמצא ר' יצחק פרייליך מקוזניץ' המשמש כאן כעוזר לרב פרופ' פרטו [הרב ברומא] והוא סיפר לי כי קיבל מכתב מחבר שהיה במחנה סקארדז'יסקו [קמיינה], ליד העיר קיילצה ולא רחוק מלובלין] וגם במחנה מיידנק, שם היה כאשר הרבנים מגרודז'יסק ופיאסצ'נה נהרגו. במכתב הוא כתב כדלהלן:

אחרי חיסול מרד גטו ורשה בערב פסח תש"ג (1943) נשלחו היהודים הנותרים מהגטו למיידנק שם היו האדמורי"ם מגרודז'יסק ומפיאסצ'נה. כאשר החלו להכניס את היהודים לקרמטוריום התאספו אלפי יהודים סביב הרבנים החסידיים. האנשים שאלו את הרב מגרודז'יסק את השאלה ששאלו תלמידיו של רבנו חנניה בן תרדיון: "רבנו מה אתה רואה?", האדמו"ר נעמד על מקום גבוה (כותב המכתב טען כי היה נוכח במעמד זה) ואמר להם כך: התלמוד [בסנהדרין צ"ח ע"ב] ענה על כך "אמר עולא: ייתי ולא אחמיניה" [יבוא משיח ואל אראה אותו]. "ז"א כשזה יגיע אנו לא רוצים להיות שם. אבל גם כשמגיעה האפשרות לקדש שם שמים ברבים, אנו צריכים לחשוב עצמנו כמאושרים, אף אחד לא יעז לבכות, אלא לעשות זאת בשמחה". השומעים התרשמו מאד מהדברים והלכו בשמחה למשרפות. זו הפעם היחידה שבהוצאה להורג לא היה בכי ולא צער.

קיבלתי מידע המספר על הרב הידוע מליטא הרב זאב הלר ממאריאנפול, המספר כי כאשר רצו להוביל את אנשי עירו להשמדה, אסף הרב את היהודים לבית הכנסת הגדול, לבש טלית וקיטל והצהיר כי הוא רוצה בשמחה לקדש שם שמים ברבים ומקווה בלבו כי זו היא המטרה העילאית. באווירה זו עם שירה, הובלו אנשי העיר ובראשם הרב על ידי הנאצים להריגה בתוך בעיר.

אני חושב ששני סיפורים אלה צריכים להירשם ולקבל מקום מכובד. הרב אושרי [אפרים, בעל שו"ת "ממעמקים"] שמע הרבה על אנשים וקהילות שנהרגו ושלה זאת לפרסום לרב באמריקה.²⁰ ע"כ מכתבו של הרה מישקובסקי.

20. הרב מישקובסקי למ' פראגר ולד' פלינקר, 25.2.46, גנוז קדוש השם, תיק הרב מישקובסקי. להערכתי יש בעיה במכתב אותו ראה הרב מישקובסקי. אנו יודעים על הוצאתו להורג של האדמו"ר מפאסצ'נה באזור מיידנק במרחשון תש"ג, ואילו ככל הידוע לנו, האדמו"ר מגרודז'יסק רבי ישראל שפירא, נספה בטרבלינקה באלול תש"ב, כמה שבועות לפני כן. יתרה מכך: הרב מישקובסקי עצמו, במאמר שפורסם בפריז בעיתון "בשער" בגיליון ערב פסח, כחודשיים מאוחר יותר [המאמר נתפרסם לעיל] הזכיר את המקרה הזה וייחסו לאדמו"ר אחד בלי לנקוב בשמו ובלי להזכיר אם בסביבה היה עוד אדמו"ר, וכך כתב: "ומעשה באחד האדמו"רים מפולין שבשעה שהובילוהו לכבשן האיום, סובבוהו מאות יהודים ושאלוהו: רבנו, מה אתה רואה, ענה ואמר: מה שאמרו חז"ל: ייתי ולא אחמיניה, כל זה קודם שבא לידי מעשה של קידוש השם, אולם אנו, העומדים על סף הכבשן, צריכה להיות אצלנו שמחה גדולה. אשרינו שזכינו לכך, לקדש שם שמים ברבים על

ידי מיתנו".

ואם יטען הטוען שהרב מישקובסקי לא רצה לפרט שמות, אלא דיבר עקרונית, הרי באותו מאמר בהמשך, כתב במפורש על רב אחר שקידש את השם בפני כל עדתו ונקט בשמו ומקומו. האם יתכן כי הרב מישקובסקי עצמו הבין כי יתכן וכותב המכתב שהיה אמנם עד ראייה - ושלחו ליהודי שאותו פגש הרב מישקובסקי ברומא - טעה? להערכתי כותב המכתב אכן ראה את המעשה במחנה מיידנק וייחס זאת בטעות לאדמו"ר מגרודז'יסק ולמעשה התכוון לאדמו"ר מפאסצ'נה שהיה בנו של רבי אלימלך שפירא מגרודז'יסק שנפטר בתרנ"ב.

ברם, עצם העדויות המקוריות על מעשה קידוש השם עצמו, בזמן כה קרוב לאירועים, הם חשובות ביותר, ואם נכונה הערכתי כי מעשה קידוש השם במיידנק מיוחס לאדמו"ר מפאסצ'נה, הרי לפנינו עוד עדות מצמררת ומרגשת על מסכת קידוש השם של האדמו"ר בעל "אש קודש", הי"ד.

מסע ההצלה של רבי חזקיהו יוסף מישקובסקי זצ"ל תפט

בי"ז אדר א' (18.2.46) השתתפו הרב ור"ב מינץ בישיבה החגיגית הראשונה של כינוס אגו"י ופא"י בבארי (BARI) שבאיטליה. בנשיאות הכינוס ישבו הרב אלעזר אשכנזי שכיהן למעשה כיו"ר אגו"י באיטליה ור' לייבל קוטנר.

ברברי הפתיחה של הכנס הביע הרב אשכנזי את מחאת המשתתפים נגד סגירת שערי הארץ לעלייה. הרב מישקובסקי ור"ב מינץ נשאו דברי עידוד ונחמה לפני באי הכינוס. הרב תאר בפניהם עד כמה מחכה כל היישוב על כל זרמיו לבואה של שארית הפליטה. "גם אני" הוסיף הרב "פליט כמוכם, רק בחסדי ד' נשארתי בין החיים יחד אתכם, ובכן מטרה אחת לנו, לעבוד את הרעיון התורתי בקרב ישראל".²¹

ו) על משמר זכותם של חרדים לעלות לא"י ולנהל או"ח בחלכה

עם זאת ראוי לזכור כי בסיוורים במחנות באיטליה עמדו הרב ור"ב מינץ גם על עניין הקיפוחים בעליה ובמתן סרטיפיקטים לציבור החרדי והאגודאי וניסו להתמודד עמם באופן תקיף. במכתב שהריץ הרב מישקובסקי לרב י"מ לויין ציין כי הקיפוח שקיים כלפי הפליטים הדתיים בעניין מתן רישיונות כניסה לארץ נמשך ללא הפוגה, והזהיר שאין להסתפק בהבטחות מחלקת העליה של הסוכנות היהודית, כי הניסיון הוכיח שאלו נשארות בגדר הבטחות בלבד. הרב מישקובסקי הפציר ברב לויין לדרוש מעשים ולא דיבורים.²² בעקבות זאת השהה הרב לויין את פעילותו בנשיאות ועד ההצלה של היישוב עד לשמיעת התרשמותו של ר"ב מינץ בעניין זה. משקיבל הרב לויין את הדו"ח של מינץ הוא כתב לוועד ההצלה כי "בייחוד בשטח עליה ב' שורר נומרוס קלוס [=אפס] כלפי חברינו. הרב מישקובסקי ובייחוד מינץ שהם תמיד בעד שיתוף פעולה מרעישים [עולמות] במכתבים וטלגרמות שהמצב הוא ללא נשוא. אי אפשר לי להשתתף במפעל המיוחד להצלה כל זמן שלא אקבל ידיעות ממר מינץ שהעניינים הסתדרו".²³

21. ב. לב, תחיינה העצמות האלה, בני ברק תשנ"ח, עמ' 213; נאום הרב מישקובסקי בבארי, ביולטין, 6 (אייר תש"ו) של הסתדרות אגו"י העולמית. פרוטוקול כינוס אגו"י ופא"י באיטליה, 18.2.46.

22. ר' חורש, 'הניצולים שהפכו לשליחי הצלה', המודיע, י"ז אלול תשס"ט.

23. הרב לויין לגרינבוים, 30.1.46. אצ"מ, אפא"י 23.4. "בשער", גליון ערב פסח תש"ו.

אולם לא רק בשטח העליה קופחו החרדים, נושא לא פחות חמור היה עניין הכשרות במחנות באיטליה. אגו"י והמזרחי התלוננו בשלהי חורף תש"ו על 'ההזנחה בכשרות במחנות' ונציג הסוכנות באיטליה, ד"ר נכון, התבקש לבדוק את הנושא. אולם חרף התלונה העניין לא סודר כי חדשים אחדים לאחר מכן כתב הרב ק' כהנא לאליהו דובקין כי "לפי הידיעות שהגיעו ממניין לא סודר עדיין ענין הכשרות באיטליה. מספר ניכר של פליטים הרוצים לאכול מאכלים כשרים, מוכרחים או להתגעל במאכלות אסורים, או לקבל תזונה גרועה".²⁴

הד נאמן לפעילותם של הרב מישקובסקי ור"ב מינץ נתן השליח ר' יוסף אייגרמן שכתב כי "הרב מישקובסקי ומינץ נסעו לרומא [ומשם] לדרום איטליה ובקרו בכל המחנות [העקורים] והשאירו שם רושם טוב מאד, אולי אתם יכולים לתאר לעצמכם איזה עידוד הם נתנו שם ליהודים הדתיים, אני מחכה להם פה במילאנו וביקשתי מהם טלפונית להגיע לכאן מיד, אבל יתכן שהם מחכים ל[בואן] של הרב הרצוג".²⁵ הרב מישקובסקי ומינץ עבדו 'מסביב לשעון', במכתבו לרב קרליץ, רבה של פא"י, סיפר ר"ב מינץ על פגישותיהם הרבות וגם על עיסוקם בענייני עגונות:

אנו כל כך עמוסים עבודה ועסוקים עד שאיני מספיק לכתוב אפילו שורה אחת. זה כמה ימים שאיני רואה אפילו את עצמי, תמיד מבקרים מהבוקר עד מאוחר בלילה... רצוף פה גביית עדות בענייני עיגון שכתבתי לפי מה שאמר לי הרב מישקובסקי...

בג' אדר ב' (6.3.46) ביקרו הרב ור"ב מינץ באזור מילאנו וסרו לקיבוץ הדתי ששכן באביאטי ליד העיר. שם נטלו חלק בטקס הכרזה של קיבוץ חדש של פא"י בשם "לב אריה" ע"ש הג"ר יהודה לייב צירלסון הי"ד רבה של קישנוב.²⁶

תיק S26-1189. הנ"ל לוועד ההצלה, לדובקין, 22.5.46, שם.
 25. אייגרמן לרעייתו, אני"א. הגרי"א הרצוג, 11,3,1946, שם. מינץ לדובקין, 24.2.46, שם.
 24. י' סופרסקי לגרינבוים לדובקין ולמינץ, 20.3.46, אצ"מ, תיק S26-1189, ר' שפר לד"ר נכון, 20.3.46. שם; ק' כהנא לדובקין, 22.5.46, שם.
 26. ראה ח. שלם, שם, עמ' 257.

מסע ההצלה של רבי חזקיהו יוסף מישקובסקי זצ"ל תצא

ז) בצרפת

ימים אחדים לאחר מכן, בט' אדר ב', נסעו הרב ור"ב מינץ לפריז.²⁷ שם התקבלו בקבלת פנים נלהבת ע"י רבנים ואנשי הצלה. הם ביקרו במעונות ילדים ליד פריז בבארניסון, סאן ג'רמאן ובואלי. על פגישתם עם הילדים בבארניסון כתב ר"ב מינץ:

"ילדים יהודים שהגיעו לפני כמה ימים לצרפת, רובם היו אצל גויים, ילדים נחמדים אומללים, ביניהם שאינם יודעים מי הם, ילדים חכמים, ילדים 'זקנים', כולם רוצים להירשם, 'גם אותי' 'גם אותי', 'עדיין לא נרשמתי' - כולם לא".²⁸

מפריז המשיכו לכפר הנוביל (HENONVILLE) המרוחק ששים ק"מ מפריז, שם שכרה פא"י בעזרת ד"ר יוסף (ג'ו) שוורץ מהג'וינט ואחרים, את שטח הארמון על כל מבניו, והקימה שם את קיבוץ 'נצח ישראל' שאכלס פליטים חרדים בדרכם לארץ ישראל. בכ"ג אדר ב' (26.3.46) הבריק ר"ב מינץ לרב קלמן כהנא בארץ, כי "מאה וחמישים ילדים מפולין עושים דרכם לצרפת ויגיעו השבוע".²⁹ ואכן, בט' בניסן לפני חג הפסח, הגיעה לפריז הקבוצה הראשונה מפולין. בתחנת הרכבת קיבלו את פני הבאים מינץ, משה אנרייט מארה"ב בשם ועד ההצלה הרבני האמריקני, יצחק שטרנבוך והלל זיידמן. קבלת הפנים היתה מרגשת ביותר. כעבור יומים הגיעה קבוצה נוספת של יהודים מפולין בראשות יוסף צלניק. הקבוצה מנתה 250 פליטים ובהם 150 ילדים.³⁰ צלניק נתמנה לראש הקיבוץ בהנוביל.

27. ר"ב מינץ, רישום ע"ג תמונה, אדר ב' תש"ו, אב"מ.

28. יומיים לאחר הגיעם לפריז הרגיש ר"י אייגרמן הנ"ל צורך לסכם בפני רעיתו את משמעות הביקור של שני אישים אלה וכתב לרעייתו: מינץ והרב מישקובסקי נמצאים כרגע בפריז, ויתכן שיגיעו שוב לכאן, כרגע המשמעות היא לממש את מה שהם התחילו לעשות.

ב"ה היתה הצלחה כפולה. אפשר כבר לראות את הפירות הראשונים". אייגרמן לרעייתו 14.3.46, אני"א.

29. מינץ לכהנא, 26.3.46, אפא"י, ל"מ.

30. ראה "דער קיבוץ נצח ישראל אין הענאויל", בשער, ט' אייר תש"ו (10.5.46). י. גרנטשטיין, ימי בראשית, בני ברק תשנ"ו, עמ' 218-219.

ח) קריאת עידוד וחיוזק לשרידי השואה מהגרר"י מישקובסקי

הנעתם של הילדים הסבה קורת רוח ורגשות שמחה לאנשי ההצלה ששהו אז בהנוביל. אולם היתה זו שמחה מהולה בעצב רב. סוף כל סוף הניצולים היו שרידים בודדים ממשפחות גדולות שנספו ונעלמו. זכרונות העבר העיבו על תחושת החרות שהיתה אמורה להתעצם בחג הפסח של שנת תש"ו. או אז נזעק הגרר"י מישקובסקי ופירסם מאמר מעודד ומנחם הקורא לניצולים לשמוח בליל הסדר ובחג הקרב למרות מה שעבר עליהם. המאמר פורסם בעברית בעיתון "בשער" (שהופץ באירופה) תחת הכותרת "ובכל זאת מועדים לשמחה"³¹:

עומדים אנו על סף חג הפסח ... אולם איך נוכל לחוג את החג בשעה האיומה לכולנו ... כולנו נמצאים באבלות כבדה על עם ה' ועל בית ישראל שנפלו בחרב ... הורים הושמדו ובנים שוכלו, אחים ואחיות הוצאו לטבח ... ואנחה אדירה בוקעת וחודרת לשמי מרומים על יותר ממיליון ילדים, ילדי ישראל היפים והנחמדים, עפר אני תחת גלי עפרם ...

איך נשיש בחג חרותנו ואיך נקיים את מצוות בוראנו "ושמחת בחגך", איך נסב בהסבה ונתחיל בהגדה... ובאורות הנרות הדולקים על שולחן הסדר נראה את הנשמות הקדושות ... ואיך נברך בחג את ברכת שהחיינו בשעה שמכל לב מתפרצת זעקה מרה...

ובכל זאת, עם עוצם השואה האיומה, של עם מובל לטבח לעיני השמש ואין מכלים, בוקעות ועולות ניצוצי אורה ועידוד נפשי ... הרבבות שהובלו בקרונות ההשמדה ... ידעו היטב לאן הם מובלים ... [ובכל זאת זעקו] "אני מאמין" ו"שמע ישראל" ... וזכו להיות מקדשי ד' אלקי ישראל, ועליך הורגנו כל היום.

אמנם משפחות לרבבות הושמדו כליל... אבל לדורות לא ישתק הקול המוכר מסוף העולם ועד סופו "יתגדל ויתקדש..." אני מרגיש את זה בכל נימי נשמת. כי גם אני בעצמי לא יצאתי מן הכלל והשארתי שמה שבע נפשות, בן ובת נשואים וחמישה נכדים. מלבד אחים ואחיות... הוי נכדי הנחמדים שלמה'לה ואריה'לה, אייכם? ... ומאושר אני שיוצאי חלצי היו בין הקרבנות שעלו לרצון לפני ד' אלקי ישראל...

ובסיכום מכל האמור אדמה, כי בשבתנו להסבה לשולחן הסדר בלילו של חג ובהגיענו לקטע "כנגד ארבעה בנים דברה תורה" נהיה חדורי שמחה כי

31. "בשער", י"ד ניסן תש"ו. (ראה לעיל המאמר בשלמות).

מסע ההצלה של רבי חזקיהו יוסף מישקובסקי זצ"ל תצג

זכינו אנו להוסיף בן חמישי - בנים קדושים, שהובלו לטבח... למען ה' צורנו ומעוזנו מושיענו בעת צרה. ושמחה מאין כמוה, שלא טעמנו טעמה עוד מעולם, תמלא את כל חלל לבותינו בIODענו ברורות באין שמץ כל ספק, כי חבלי משיח כבר מאחורינו. ולמה שלא זכו כל הדורות, זכינו אנחנו הקטנטנים, ואיך לא נקיים אפוא את צו נותן התורה - "ושמחת בחגך והיית אך שמח"....

בליל הסדר היסב הרב בהנוביל יחד עם הניצולים. יוסף צלניק הנ"ל תיאר את המעמד ואת הנוכחים בו: כל אחד היה שבור ורצון. זה בלי אשה, זה בלי ילדים, זו אלמנה ואלו היתומים שכולם התאחדו למשפחה אחת יחד עם הרב מישקובסקי ור"ב מינץ.³²

ז) ילדי השואה

המשימה הקשה ביותר לפנינו ניצבו פעילי ההצלה, היתה איתור הילדים שהוחבאו אצל משפחות נוצריות ובמנזרים, וחילוץ משם. באותה עת שהגרח"י יצא לאירופה, טרם נודע היקפה של הבעיה, משום שבענין זה לא זכו העסקנים לשיתוף פעולה ממשי מצד נותני המחסה הנכרים, וגם משום שהכל היו עדיין שרויים תחת ההלם של השבר הנורא.

היה זה הגרח"י שקלט את עומקה וחריפותה של הבעיה, והוא שהזעיק את הרב הראשי לא"י הגרי"א הרצוג לצאת בדחיפות לאירופה. מספר הרב הרצוג כי הרב מישקובסקי "התעסק [במסעו באירופה] בכל כוחותיו בפעולות הצלה וטיפול במיוחד בבעיה הקשה והכאובה של גאולת יתומי ישראל מיד זרים. משם פנה אלי בקריאה גדולה ולא נחה דעתו עד שיצאתי לחו"ל במיוחד לשם גאולת היתומים. בחו"ל שיתף פעולה אתי במקומות רבים וכמה התפעלתי מהתמסרותו ומאהבת ישראל שבערה בליבו ללא הרף ומרוב עומק ויושר שכלו בכל הדיונים שעמדו על הפרק".³³

בשחותם בצרפת, הבחינו הרב מישקובסקי ור"ב מינץ כי בעיית יתומי

משום שבצרפת הוסתרו ילדים רבים בקרב משפחות נוצריות, ושאלת השבתם של הילדים לעם ישראל והטיפול בהם עמדה אז על הפרק בשיא חריפותה.

32. יוסף צלניק, "אב לשארית הפליטה", שערים, ט"ז תמוז תשכ"א.

33. הרב י"א הרצוג, "רב פעלים לתורה והצלה", הצופה, שם. כנראה שרק עם הגיעם לצרפת, הבחינו בהיקף הבעיה,

השוואה הנמצאים בבתי נכרים ובמנזרים, היא מרגע זה הבעיה הדחופה והחריפה ביותר. אסור לאחר את המועד, ואם לא עכשיו אימתי. מאחר והנושא מצריך לבוא במגע עם אנשים ומוסדות נוצריים וממשלתיים סברו כי יש להזעיק מידית את הרב הראשי לא"י בשל נסיונו הרב במקרים שכאלה. הרב מישקובסקי שלח לרב הרצוג דו"ח על מצב הילדים בצרפת, ולאור זאת החליט הרב הרצוג לצאת ללא דיחוי לצרפת ומשם להמשיך לפולין.

באמצע חודש אייר תש"ו הגיע הרב הרצוג לפריז שם המתין לו הרב מישקובסקי, ושני הרבנים יחד עם הרב זאב גולד החלו בפעילות מסועפת. הם נפגשו עם ארבעת המוסדות היהודיים שטיפלו בבעית היתומים, ועם הועד הממשלתי הצרפתי (לא יהודי) אשר לרשותו ולפיקוחו נמסרו כל יתומי המלחמה בצרפת לרבות יתומים יהודיים. המעניין, שדוקא אצל ועד נכרי זה, שבראשו עמד כומר צרפתי בשם פייר שייה, מצאו אוזן קשבת, והלה הבטיח ללא כל סייג לסייע במציאת הילדים ובהעברתם לרשות מוסדות יהודיים.³⁴

בד בבד התברר לרבנים שאחד המחסומים הגבוהים שמפריע לפעילות שוטפת ואינטנסיבית, היו חילוקי דעות קשים בין הגופים היהודיים שעסקו בהצלה. הגיעו לידיהם "תלונות קשות מכמה צדדים על קיפוחים נגד חוגים ידועים, ואפילו מפלגות שלמות, בתוך היהדות הדתית". הרב הרצוג נדרש להיכנס לעובי הקורה כדי לגשר על פערים, ליישב מחלוקות ולהוציא מסקנות ביחס להמשך הפעילות.

לשם כך הזעיקו הרב הרצוג והרב מישקובסקי את כל פעילי ההצלה המרכזיים לוועידת חירום בפריז.³⁵ הועידה נמשכה עשרה ימים, בחלקה בפריז ובחלקה במונטריי שבשווייץ.³⁶ ההחלטות שהתקבלו במונטריי, חייבו

34. על פגישות אלה ראה [ש.ז. שרגאי], מסע ההצלה, ירושלים תש"ז, עמ' 27-25. וכן אצל שמואל אבידור הכהן, יחיד בדורו, ירושלים 1980, עמ' 215-212.

35. מסע ההצלה, עמ' 30.

36. נטלו בהם חלק חברים מועד ההצלה האמריקאי, רבנים צבאיים מצבא ארה"ב ובריטניה, ראשי המזרחי ואגודת ישראל.

וביניהם, הרב פנחס טייך, הרב שלום וולגרנטר, הרב זאב גולד, הרב נפתלי הרץ ליבזר, משה שפירא, יצחק ורחה שטרנבוך, הנריק לנדאו, הרב אליהו בוצ'קו, הרב שאול ויינגרט, אריה הנדלר, הרב יהודה אלינסון ועוד.

בשהותו בשווייץ הספיק הרב מישקובסקי לבקר במחנה פא"י באנגלברג שבשווייץ ולמסור שם כמה שיעורים, וכ"כ לפתוח

מסע ההצלה של רבי חזקיהו יוסף מישקובסקי זצ"ל תצה

את כל האירגונים הדתיים העוסקים בהצלה לעבוד במשותף. הבעיה הקשה שנותרה וטרם נמצא לה פתרון היה המחסור הכרוני בתקציבים כספיים. הצלת הילדים, מלבד הצרכים הדתיים של שארית הפליטה, הצריכה כסף רב. והנה בימים האחרונים של הכינוס הגיעה גב' רחה שטרנבוך מפולין ובפיה ידיעות מחרידות על מצבם העגום של יהודי פולין שרידי החרב, סכנת מוות ריחפה עליהם. כדי להצילם נזקקו להגדיל את תקציב הפעילות שבלאו הכי היה מועט ודל. הועידה ובראשה הרב הרצוג החליטו לשלוח באופן דחוף את הרב מישקובסקי ומשה שפירא לארה"ב ע"מ לעורר את יהודיה ולהוציאם מאדישותם.³⁷

עם נסיעתו של הרב מישקובסקי לארה"ב³⁸ נפרדו דרכיו מאלו של שותפו למסע ר"ב מינץ.

(י) מסע התעוררות בארה"ב

גם בארה"ב, לא נח הרב לרגע. חרף מצב בריאותו הרופף, הוא הקהיל קהילות ברבים, כשהמוטיב שהניע אותו ממקום למקום היה "ואל תסגר שרידיו ביום צרה" (עובדיה א' י"ד), הוא דרש והתחנן לפני יהודי ארה"ב שלא יאחרו את השעה כפי שעשו עד כה. באסיפת קבלת פנים לכבודו שאירגנה אגודת הרבנים בניו יורק, "בכה במר קולו על אובדן גדולי ישראל, וכל הנאספים בכו עמו".³⁹ את כל אסיפותיו פתח באומרו לנאספים כי בתור אורח הוא רוצה לקיים מצוות "פתח פיך לאלם" (משלי ל"א ח'), כיון שהוא מרגיש כדוברם של שארית הפליטה הנמצאים באירופה ואינם יכולים להביא את דבר מצוקותיהם לפני יהודי ארה"ב.⁴⁰

הרצוג בנסיעתו לשווייץ, משום שגם בשווייץ התעוררה בעיה עם ילדי השואה. ילדים יהודיים רבים שהוכרחו לשווייץ הופקדו בידי משפחות נוצריות ועתה הגיעה העת לפדות אותם מידיהם, ראה מסע ההצלה, עמ' 32-33.

39. ירחון הפרדס, שנה כ"א חוברת ב' (תש"ז) עמ' 6.

40. ראה ירחון הפרדס, שנה כ', חוברת ד' (תמוז תש"ו) עמ' 2. וראה שם עמ' 4-6 את קריאתו ליהודי ארה"ב תחת הכותרת

את זמן הקיץ בישיבת "עץ חיים" של הרב אליהו בוצ'קו במונטריי. כן נטל חלק בישיבת עבודה בציריך עם הנהלת איגוד הקהילות היהודיות בשווייץ ועם הנהלת הוועד לעזרה לפליטים יהודיים שם.

37. ראה פרוטוקול ישיבת ועד ההצלה בפריז שנערך בימים 10-17 למאי 46, אמה"ק תיק 9-1, וכן [ש.ז. שרגא] מסע ההצלה, ירושלים תש"ז, עמ' 28-31.

38. טרם צאתו לארה"ב הוא התלווה לרב

בתו, הרבנית לפין, סיכמה את פעילותו באמריקה:

ראיתיך בארה"ב לשם טסת אל אחינו השלוים והשאננים, שמעתיך כועס על האדישות והשאננות. הערת נרדמים קרבת רחוקים ועניינת זרים. את לב האבן רצית לעקור כדי שיתגלה לב הבשר המרגיש וכואב את כאב הזולת. מכולם תבעת את אשר נתת אתה - מסירות נפש, עזרה והצלה כל עוד אפשר.⁴¹

כך ראתה הבת בעיני רוחה את אביה במסעו. אך עורך ספר מסע ההצלה היה עד ראיה לפעילותו הנמרצת ללא לאות של הגרעין, בסוף הספר שנכתב בחנוכה של שנת תש"ז הוא מעיד: "מי שלא ראה את שבתו יומם ולילה בפריו ובפראג עם הפליטים, בבכותו על אנקת כל יחיד ויחיד, בריצתו ממקום למקום לעזור להם כשייסורי גופו מכריעים אותו לארץ, לא ראה מסירות נפש מימיו!"

חודש ימים שהה הרב בארה"ב, ומשם טס בחזרה לאירופה, ללונדון, לשם הגיע גם הרב הרצוג. ביחד אירגנו בעיר הגדולה מגבית חירום לפדיון הילדים היתומים.

י"א) סיום המסע באירופה

מלונדון נסע הרב לצ'כוסלובקיה לפגוש את הפליטים הרבים שזרמו לשם, בעיקר מרוסיה ומפולניה. באחד ממחנות הפליטים, בדיאבליצה הסמוכה לפראג, נאספו תלמידי ישיבה רבים שחזרו מגלות סיביר. במחנה זה, בעיקרו, שהה הרב עד חודש אלול. בינתיים הספיק לומר שיעורי תורה רבים לפני בני הישיבה. אלה ביקשו ממנו כי ישאר עמם גם על ימים הנוראים, אולם "היתה זו הפעם היחידה", סיפר בנו הרב דוד, "שאבא לא מילא את

"קול דמי אחיך צועקים: אזעקה ליהודי ארה"ב.

41. ט. לפין, "לדמותו של אבי מורי זצ"ל", שערים, ערה"ש תשי"ז. בנו, הרב דוד מישקובסקי שנלווה לאביו בחלקו האחרון של המסע באירופה, סיפר כי אביו היה מתעורר בלילות מחלומות בלהות שבהם שמע קולות של יתומי

השואה, קולות שזעקו להצילם מתוך בתי הנוצרים והמנזרים, ואלה לא נתנו מנוח לנפשו. ראה הרב ד' מישקובסקי, "אבא זצ"ל", המודיע, ג' תשרי תשל"ב. בספר מסע ההצלה בסופו, מספר עורכו כי במהלך מסעו באירופה חלה שלש פעמים, ברומא, במילאנו ובפאריז, אך סרב להפסיק את מסעו.

מסע ההצלה של רבי חזקיהו יוסף מישקובסקי זצ"ל תצו

בקשותיהם של נדכאים באומרו - אני מוכרח להיות בראש השנה בארץ ישראל⁴².

מבלי שידע, רגליו הוליכוהו למקום מנוחתו האחרון. בחודש אלול יצא הרב לא"י. בדרכו לארץ חנה בשתי תחנות ביניים בפרזיז ובלונדון. מפרזיז כתב לר' יעקב גריפל ב"ב אלול תש"ו "כי שלחתי לו רשימה ... יש כמה אנשים שכעת נמצאים בפראג. בבקשה לעסוק בהצלחתם. אני נוסע מחר ללונדון". כעבור ארבעה ימים בשהותו בלונדון כתב לר"ב מינץ משדה התעופה "כי עוד מעט אזכה לחונן עפר ארצנו". אלה היו שני מכתביו האחרונים מאדמת אירופה.⁴³

סוף המסע

אכן הגר"ח זכה לחונן בחייו את אדמת הארץ אך לדאבון לב רק לזמן קצר. לגודל האסון, כעבור שבועיים הוא נלב"ע בעת שהותו בצפת למנוחה. מספר על כך בנו:

"אבא חזר ארצה⁴⁴, נטל עמו את אמא שתחי' ויחדיו נסעו לצפת להיות בה ובאווירתה במשך ימי ראש השנה - לשאוב כוחות חדשים חלף אלו שכלו במחצית שנת נדודיו באירופה. הוא שלח ברכות שנה טובה למיודעיו, ואז, בשבת שלאחר שני ימי החג בג' תשרי תש"ז [שבת שובה] בשבתו במלון נשבר לבו. למחרת היום הובא אבא לירושלים, וקברו לו במרומי הר הזיתים ליד מקום קבורתו של חותנו רבי איצ'לה בלאזר זצ"ל⁴⁵."

בחתימת המאמר ראוי להביא מילים כדורבנות שנכתבו במאמר הספד והערכה על הגר"ח זצ"ל זמן קצר לאחר הסתלקותו:⁴⁶

-
42. הרב דוד מישקובסקי, "אבא זצ"ל", המודיע, שם.	שבוע לאחר מסע בן כמה חדשים בארצות אירופה ובאמריקה. בקשר לענייני הצלה וחיזוק הדת בין שרידינו.
43. המכתב הראשון מצוי בגנוז קידוש השם, תיק הרב מישקובסקי, והמכתב השני בארכיון בנימין מינץ.	45. ישראל בן יהודה "האציל והמציל", פא"פ, שם. בן שישים ושתיים היה בפטירתו, ת.נ.צ.ב.ה.
44. בעיתון "שערים" של ערב ראש השנה תש"ז יש ידיעה בעמ' הראשון כי הגר"ח זצ"ל מישקובסקי חזר לארץ לפני	46. ירחון הפרדס, שנה כ"א (תש"ז) חוברת ב', עמ' 3.

כד נח נפשיה דרבי יוחנן פתח עליה ר' יצחק בן אלעזר, קשה היום לישראל כיום בא השמש בצהרים (מו"ק כ"ה ע"א) חמה גדולה שקעה שלא בעונתה, כבה המאור הגדול, נסתלק הענק בתורה ויראה. בתוך עבודה פוריה ומבורכת נלקח מאתנו האיש הדגול הזה, חסרה לנו תורתו, חסרה לנו פיקחותו, חסרה לנו פעולתו.

רגילים אנו לספוד בפתגם "זו אבדה שאין לה תמורה, מי יביא לנו תמורתו" ורבות פעמים היא רק מליצה נפרזה, אבל הפעם היא אמת במלוא מובן המילה, ובלי הפלגה וגוזמה נאמר שהאיש הגדול הזה היה חזון לא נפרץ, יחיד בפעולותיו הגדולות ובמעשיו הרבים. עם ישראל אבל יחיד עשי לך !

"אל תבכו למת בכו בכו להולך", הולך ועושה. מה עצמו מעשיו הכבירים שהגדיל לעשות, ואילו מלאו ימיו ושנותיו כמו דור ודור [ניתן לשער] עד כמה היה מגדיל לעשות עשרת מונים ואחריתו ישגה מאוד. הלב תוסס, המוח מתכווץ על מות האדם הגדול הזה.

רבי חזקיהו יוסף מישקובסקי (שלישי משמאל) ולידו **הרב הראשי לא"י רבי יצחק אייזיק הלוי הרצוג**, עם **עסקני הצלה נוספים בישיבת ועד הצלה בפריז** (תשי"ז)
יושב שלישי מימין **הרב זאב גולד**, משמאל **ר' בנימין מינץ** ולידו **משה חיים שפירא**